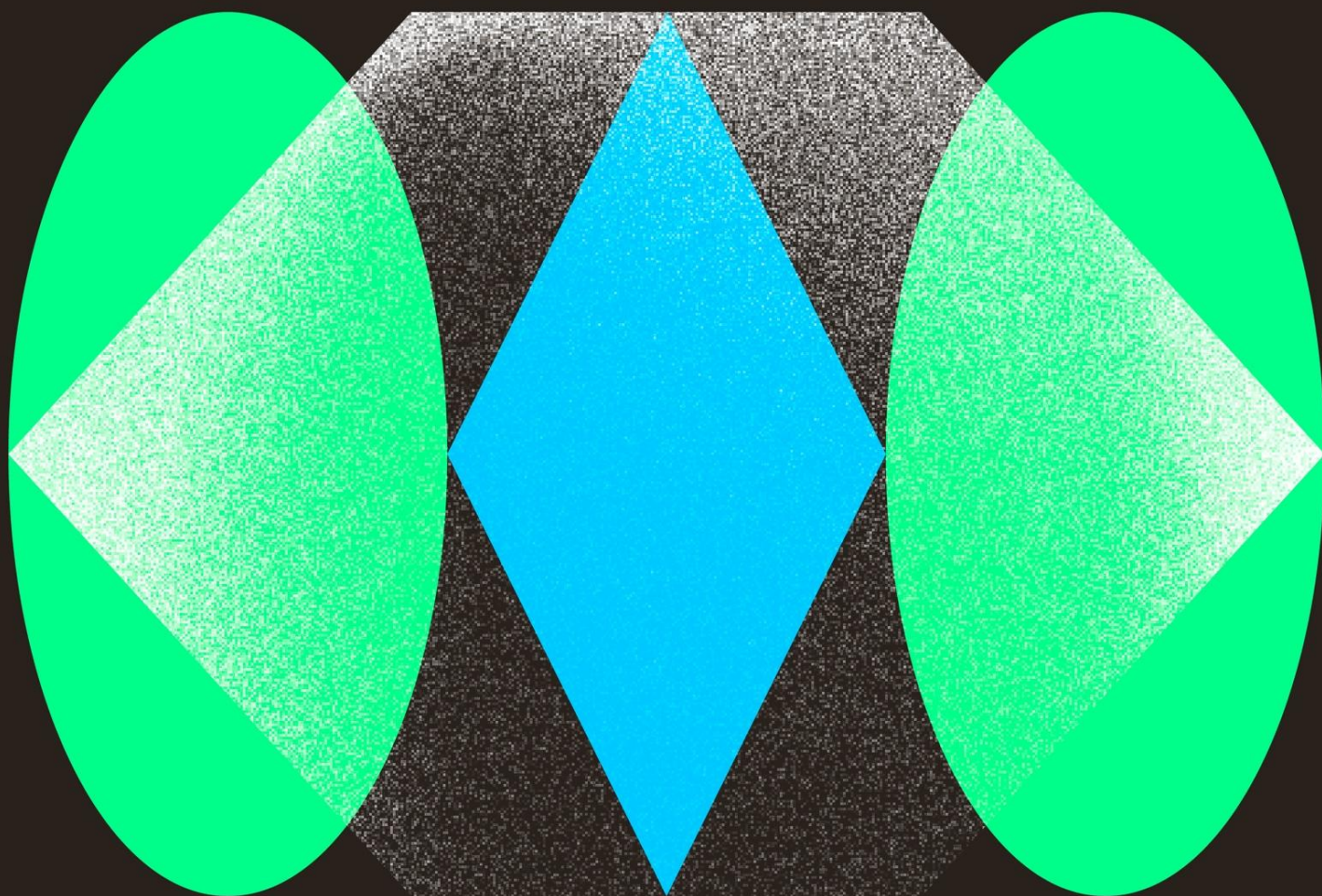

Waarde van cultuur

Alles wel beschouwd: synthese en vooruitblik

Bram Spruyt, Jessy Siongers & Hanne Goemaere

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	2
2.	Transversale inzichten: wat de rapporten samen leren	4
2.1.	<i>De waarde van cultuur is breed en consistent, maar niet onbegrensd .....</i>	<i>4</i>
2.2.	<i>De domeinen zijn communicerende vaten.....</i>	<i>5</i>
2.3.	<i>Kunstparticipatie domineert, maar cultuurparticipatie is breder .....</i>	<i>6</i>
2.4.	<i>Methodologische fragmentatie als structureel probleem .....</i>	<i>6</i>
2.5.	<i>Causaliteit is moeilijk te bewijzen, maar mechanismen zijn identificeerbaar .....</i>	<i>8</i>
2.6.	<i>Ongelijkheid als rode draad.....</i>	<i>9</i>
2.7.	<i>Context en condities bepalen mee de waarde .....</i>	<i>10</i>
2.8.	<i>Vormen van betrokkenheid: actief of receptief, vrijwillig of verplicht .....</i>	<i>11</i>
3.	Onbeantwoorde vragen en nieuwe onderzoeksagenda's	13
3.1.	<i>Wat weten we nog steeds niet over causaliteit?.....</i>	<i>13</i>
3.2.	<i>Wat zijn de grenzen en risico's van cultuurparticipatie?.....</i>	<i>14</i>
3.3.	<i>Wat weten we over langetermijneffecten?.....</i>	<i>15</i>
3.4.	<i>Wat is de rol van frequentie en intensiteit?.....</i>	<i>16</i>
3.5.	<i>Welke cultuurvormen werken voor wie?.....</i>	<i>17</i>
3.6.	<i>Wat weten we over de overdracht van effecten?.....</i>	<i>17</i>
3.7.	<i>Wat is de waarde van cultuur aan het levenseinde?.....</i>	<i>17</i>
4.	Lessen voor organisaties en beleid.....	18
4.1.	<i>Les 1: Vertrek vanuit een expliciete theorie van verandering.....</i>	<i>18</i>
4.2.	<i>Les 2: De sociale dimensie is bijna altijd aanwezig en bijna altijd cruciaal.....</i>	<i>19</i>
4.3.	<i>Les 3: Toegankelijkheid is geen bijzaak, maar een voorwaarde voor relevantie .....</i>	<i>20</i>
4.4.	<i>Les 4: Meten is meer dan tellen, maar tellen helpt .....</i>	<i>20</i>
4.5.	<i>Les 5: Denk in ecosystemen, niet in geïsoleerde projecten.....</i>	<i>22</i>
4.6.	<i>Les 6: Het belang van context.....</i>	<i>23</i>
5.	Naar een cultuur van cumulatieve kennisopbouw	24
6.	Besluit	25
7.	Referenties	27
7.1.	<i>Rapporten waarde van cultuur .....</i>	<i>27</i>
7.2.	<i>Post-april 2024 literatuur.....</i>	<i>27</i>
7.3.	<i>Overige literatuur.....</i>	<i>28</i>

1. Inleiding

Debatten over de waarde van cultuur lopen al decennia mee in zowel de academische literatuur als het beleidsdiscours. Ze worden gekenmerkt door een terugkerende spanning tussen verschillende visies op die waarde. Aan de ene kant bestaat de bezorgdheid dat een sterke focus op de effecten van cultuurparticipatie tot instrumentalisering leidt: cultuur, zo luidt deze redenering, heeft ook waarde omwille van zichzelf en hoeft niet (uitsluitend) te worden gelegitimeerd op basis van haar maatschappelijke effecten. Aan de andere kant wordt benadrukt dat cultuurparticipatie precies waardevol is omdat ze uiteenlopende positieve effecten heeft op mensen en samenlevingen, en dat het gebrek aan systematisch bewijs voor die effecten een gemiste kans is voor zowel het onderzoeksveld als het cultuurbeleid.

Dit onderzoeksproject neemt in dat debat een genuanceerde positie in. Het vertrekt vanuit de overtuiging dat de vraag naar de waarde van cultuur stellen niet noodzakelijk tot instrumentalisering hoeft te leiden. Het is in de eerste plaats een poging om te begrijpen hoe en waarom cultuurparticipatie ‘van waarde is’ voor mensen en voor de samenleving waarin zij leven. Een beter inzicht in die processen en effecten kan bijdragen aan een onderbouwd cultuurbeleid, organisaties ondersteunen die bewust willen omgaan met de mogelijke effecten van hun werking en het maatschappelijk debat over de waarde van cultuur verder voeden. Tegelijkertijd erkennen we dat de waarde van cultuur niet kan worden gereduceerd tot haar meetbare effecten en dat cultuur ook waarden kent die buiten het bereik van de in dit onderzoek gehanteerde benadering vallen.

Vanuit die overtuiging werd binnen het Kenniscentrum Cultuuronderzoek een systematische literatuurstudie opgezet, waarvan de resultaten worden beschreven in vier thematische rapporten (een overzicht van de studies is terug te vinden in sectie 7). De studie is systematisch in de methodologische zin: er werd niet selectief gezocht naar bevestiging van wat men al wist, maar zo volledig mogelijk naar alle relevante *peer-reviewed* onderzoeken die tussen 2010 en 2024 verschenen zijn. Dat leverde een initiële zoekopbrengst op van meer dan 18.000 artikels. Deze werden systematisch gescreend met de *machine learning-tool* ASReview. In totaal werden 584 studies geselecteerd als relevant. Die 584 studies werden volledig gelezen, wat resulteerde in een finale selectie van studies die worden besproken in de vier inhoudelijke deelrapporten: het rapport over de economische waarde van cultuur (105 studies), het rapport over de sociale waarde van cultuur (95 studies), het rapport over de gezondheidswaarde van cultuur (133 studies) en het rapport over de cognitieve waarde van cultuur (83 studies). Samen geven ze een indruk van de schaal van het wetenschappelijk

onderzoek naar de waardes van cultuurparticipatie dat in de voorbije vijftien jaar is verschenen.

De vier inhoudelijke rapporten richten zich elk op een afzonderlijk waardedomein. Ze gaan in op de *state of the art* van het onderzoek per domein, brengen de beschikbare evidentie in kaart, en benoemen zowel de sterke bevindingen als de lacunes en methodologische beperkingen die het veld kenmerken. Daarbij steunen ze op drie eerdere referentiewerken die in dit onderzoeksveld als ankerpunten gelden: de studie van Matarasso (1997) naar de sociale effecten van kunstparticipatie, de Nederlandstalige synthese van Gielen en collega's (2014) die de waarde van cultuur systematisch onderzocht voor het Vlaamse beleidslandschap, en het Britse AHRC-project van Crossick en Kaszynska (2016) dat vanuit een beleidsgerichte invalshoek de waarde van kunst en cultuur in kaart bracht. Deze referentiewerken hebben het veld mee gevormd en zijn daarmee erg waardevol. Tegelijk steunen ze op een narratieve reviewmethode, en dateert de recentste ervan van meer dan een decennium geleden. De huidige studie is systematischer van opzet, recenter van focus en breder van bereik.

Dit slothoofdstuk is geen samenvatting van de vier deelrapporten, maar tracht vooral vooruit te blikken door te synthetiseren. De lezer die de bevindingen per domein wil kennen, vindt die in de afzonderlijke rapporten. In dit hoofdstuk wordt een stap teruggezet om het grotere geheel te zien. De vier deelrapporten zijn een eindpunt van een literatuurstudie, maar ze zijn ook een beginpunt voor wat hierna moet komen: meer gericht onderzoek, betere samenwerking tussen onderzoek en praktijk, en een beleidsdiscours dat de nuances van de beschikbare evidentie serieus neemt. Dit slothoofdstuk heeft daarom een vierledige ambitie. Ten eerste biedt het een transversale synthese van wat de vier rapporten samen leren. Ten tweede formuleert het de vragen die onbeantwoord zijn gebleven of die scherper zijn geworden, en zet het daarmee de vlaggen uit voor toekomstig onderzoek. Ten derde vertaalt het de bevindingen naar lessen voor organisaties die concreet aan de slag willen. Ten vierde, en dit onderscheidt dit slothoofdstuk van de deelrapporten, verwijst het expliciet naar publicaties die na april 2024 (de afsluitdatum van de literatuurstudie) zijn verschenen en de bevindingen bevestigen, nuanceren of uitdagen. Die post-april 2024 literatuur wordt niet systematisch besproken (dat valt buiten het bestek van deze studie). Ze wordt op de meest relevante plaatsen aangehaald om de lezer een actueel beeld te geven van hoe het veld zich ontwikkelt. Om de bijkomende studies te selecteren, werkten we vanuit de bestaande rapporten. Studies werden met andere woorden gezocht indien ze gelinkt konden worden aan

de reeds systematisch verzamelde studies¹. Paragrafen die op dergelijke recente literatuur steunen, worden in de tekst expliciet als zodanig aangeduid.

2. Transversale inzichten: wat de rapporten samen leren

De vier deelrapporten hebben elk een eigen domein als focus, maar ze zijn niet in isolatie geschreven. Ze steunen op hetzelfde overkoepelende kader, dezelfde methodologie en dezelfde onderliggende opvatting over wat cultuurparticipatie is en hoe haar effecten kunnen worden onderzocht. Wanneer ze samen worden gelezen, tekenen volgens ons acht overkoepelende inzichten zich af.

2.1. De waarde van cultuur is breed en consistent, maar niet onbegrensd

De meest fundamentele observatie is tegelijk de meest overkoepelende: de vier deelrapporten bieden samen een breed gefundeerde bevestiging dat cultuurparticipatie van waarde is, en dit over sterk uiteenlopende domeinen en uitkomsten. Elke gebruikte studie kent zijn beperkingen. We gaan er verderop uitvoerig op in. Het is ook zo dat het aantal studies al bij al nog steeds beperkt is. Er zou zeker meer onderzoek mogen gebeuren naar de waarde van cultuur. En sowieso kampt literatuur naar de ‘effecten van’ altijd met de beperking van publicatie-bias: studies die een effect vinden, hebben een grotere kans om gepubliceerd te worden. Dat is allemaal waar. Maar als men het beschikbare materiaal samenlegt, lijkt de algemene conclusie dat cultuur ook van waarde is omdat het tot wenselijke spill-overeffecten leidt, vrij stevig te staan. De diversiteit van het onderzoek – naar context, activiteit, of uitkomst – zien we daarbij eerder als een sterkte dan een beperking voor het poneren van deze algemene conclusie. Het beeld dat uit dit onderzoek naar voren komt is er een van genuanceerd optimisme: cultuurparticipatie heeft reëel aantoonbare waarde, maar die waarde is niet automatisch aanwezig, niet altijd groot, en niet gelijkmatig verdeeld over alle deelnemers en contexten.

[Post-april 2024] Deze nuancering wordt bevestigd en scherper gesteld door recent onderzoek naar causale inferentie. Mak en collega's (2024) tonen in een instrumentele variabelenstudie op een grote Britse steekproef (N = 17.927, *UK Household Longitudinal Study*) aan dat cultuurparticipatie een statistisch aantoonbaar positief effect heeft op mentale

---

¹ Dat betekent concreet dat de studie minstens één van de reeds in het corpus opgenomen studies moest citeren om geselecteerd te kunnen worden. Op die manier trachten we de systematiek in het corpus door te trekken naar de meer recente periode.

gezondheid, maar dat dit effect bescheiden is. Bovendien loopt de causaliteit in twee richtingen: mentale gezondheid voorspelt ook latere cultuurparticipatie (in deze studie: kunstparticipatie). Dat betekent dat zelfselectie niet alleen een methodologisch voorbehoud is, maar ook een empirisch vastgesteld fenomeen. De positieve effecten van cultuurparticipatie zijn reëel, maar kleiner dan in meer optimistische samenvattingen van het veld wordt gesuggereerd, en ze opereren in een cyclus waarbij wie het goed heeft ook meer participeert (Mak et al., 2024).

2.2. De domeinen zijn communicerende vaten

Een tweede transversaal inzicht betreft de relatie tussen de vier onderscheiden waardedomeinen. De inleiding van dit project stelde, aansluitend bij Bourdieus (1986) idee dat verschillende vormen van kapitaal onderling omzetbaar zijn, dat effecten binnen het ene waardedomein kunnen doorwerken in andere domeinen. De vier deelrapporten bevestigen dit keer op keer in de concrete studies waarop ze steunen².

Zo identificeren zowel het cognitieve als het gezondheidsrapport sociale interactie als een van de voornaamste mechanismen waarlangs cultuurparticipatie zijn positieve effecten bereikt. Het rapport over de cognitieve waarde van cultuur noemt sociale interactie een van de meest voorkomende verklaringen voor de relatie tussen cultuurparticipatie en cognitief functioneren bij ouderen (Fancourt & Steptoe, 2018; Fancourt et al., 2018). Ook het lagere risico op depressie bij ouderen die musea bezoeken, is gedeeltelijk toe te schrijven aan de sociale contacten die dat bezoek met zich meebrengt (Fancourt & Tymoszuk, 2019). Stressreductie door kunstbeoefening is deels te verklaren via de ontspannende werking van de sociale context van die beoefening (Salzano et al., 2013). Sociaal kapitaal is op zijn beurt een mechanisme waarlangs cultuurparticipatie de mentale weerbaarheid van jongeren versterkt (Rhodes & Schechter, 2014). Het rapport over de economische waarde van cultuurparticipatie toont hoe culturele activiteiten zowel direct als indirect bijdragen aan economisch kapitaal, onder andere via het versterken van het menselijk en sociaal kapitaal van deelnemers.

Het onderscheid in vier domeinen is analytisch zinvol en noodzakelijk voor een systematische literatuurstudie, maar de werkelijkheid is minder strikt gecompartmenteerd. Effecten vloeien door van het ene domein naar het andere. Dat heeft een belangrijke

---

² Sommige studies werden initieel bij verschillende waarden ingedeeld, en zijn relevant voor meer dan één waarde. Om overlap te vermijden, werden deze studies telkens slechts in één van de thematische rapporten inhoudelijk besproken.

methodologische implicatie: studies die slechts één type uitkomst meten, onderschatten wellicht de totale waarde van cultuurparticipatie. Het heeft ook een praktische implicatie: organisaties die cultuurparticipatie inzetten voor een welbepaald doel mogen verwachten dat de effecten niet beperkt blijven tot dat ene doel.

2.3. Kunstparticipatie domineert, maar cultuurparticipatie is breder

Een derde inzicht dat alle vier de rapporten gemeen hebben, is de sterke concentratie van de beschikbare onderzoeksliteratuur op kunstzinnige praktijken. In dit project wordt cultuur breed afgebakend en omvat het onderzoeksveld, in aansluiting met het Vlaamse cultuurbeleid, naast de verschillende kunsten ook cultureel erfgoed en sociaal-culturele praktijken (cfr. het Vlaamse cultuurbeleid). In de geselecteerde studies ligt het zwaartepunt echter duidelijk bij artistieke interventies en participatie, in het bijzonder rond muziek, beeldende kunst en podiumkunsten. Onderzoek naar andere delen van het culturele veld, zoals erfgoed, maar vooral literatuur en sociaal-cultureel werk bijvoorbeeld, is beduidend schaarser. Die concentratie reflecteert de internationale onderzoeksliteratuur. Gestructureerde kunstinterventies zijn eenvoudiger af te bakenen als stimulusvariabele in een onderzoeksopzet, en ze zijn in therapeutische of educatieve contexten methodologisch eenvoudiger te evalueren dan de diffusere impact van dagelijkse cultuurconsumptie. Bovendien zijn kunstprogramma's vaak kapitaalintensief en gefinancierd met publieke of filantropische middelen, wat de druk om effectiviteit aan te tonen groter maakt.

Voor de interpretatie van de bevindingen betekent dit dat voorzichtigheid geboden is bij generalisaties van kunstinterventies naar cultuurparticipatie in de brede zin. De bevinding dat theaterprogramma's sociale vaardigheden versterken bij jongeren met een hersenstoornis bijvoorbeeld (Agnihotri et al., 2012) is wetenschappelijk solide, maar zegt op zichzelf nog weinig over de vraag of de actieve deelname aan amateurtoneel of het bijwonen van een erfgoedwandeling een gelijkaardig effect genereren. Er is in het bestaande onderzoeksveld nood aan meer onderzoek naar een bredere waaier van cultuurdisciplines, inclusief de meer alledaagse en informele vormen van cultuurparticipatie.

2.4. Methodologische fragmentatie als structureel probleem

Over alle rapporten heen tekent zich een vierde inzicht af: de onderzoeksliteratuur is sterk gefragmenteerd, zowel methodologisch als thematisch. In elk domein treffen we een grote diversiteit aan onderzoeksdesigns (experimenteel, quasi-experimenteel, longitudinaal, cross-sectioneel, kwalitatief), doelgroepen (ouderen, kinderen, mensen met een zorgvraag,

studenten, bewoners van achtergestelde wijken etc.), meetinstrumenten, operationalisering van cultuurparticipatie en uitkomstindicatoren.

Die diversiteit heeft voordelen: bevindingen die convergeren over uiteenlopende methoden en contexten heen zijn daardoor des te robuuster. Anderzijds maakt ze systematische vergelijking en cumulatieve kennisopbouw ook structureel moeilijk. Wanneer bijvoorbeeld studie A het effect van een één week durende kunst- en leesinterventie op depressie en angst bij jongeren met aanvankelijk verhoogde symptomen meet met de *Patient Health Questionnaire* (PHQ) (Osborn et al., 2023), en studie B het effect van een theaterkamp op sociale vaardigheden bij jongeren met autismespectrumstoornis met de *Social Responsiveness Scale* (SRS) (Corbett et al., 2014; 2016), is het niet eenvoudig te zeggen wat beide studies over een gemeenschappelijke vraag zeggen.

Dit is geen kritiek op de afzonderlijke studies, die doorgaans methodologisch degelijk zijn. Het is wel een observatie over de stand van het onderzoeksveld als geheel. Er ontbreekt vandaag een gemeenschappelijke onderzoeksinfrastructuur en -cultuur: gedeelde theoretische kaders, gestandaardiseerde meetinstrumenten, geregistreerde onderzoeksprotocollen en systematische aandacht voor nul-effecten. Dat laatste punt verdient specifieke vermelding: de publicatiebias ten voordele van positieve bevindingen, die het inleidende rapport al signaleert, is in alle vier de domeinen voelbaar. De studies die geen effect vinden zijn sterk in de minderheid, waarschijnlijk niet omdat cultuur altijd werkt, maar ook omdat nul-effecten minder gepubliceerd worden. Nochtans zijn ook nul- en negatieve effecten essentieel om beter te begrijpen wat werkt, wat niet werkt, voor wie en onder welke omstandigheden.

[Post-april 2024] Die methodologische kwetsbaarheid is recentelijk het onderwerp geworden van een fundamentele kritiek die moeilijk te negeren valt. Volgens Skov en Nadal (2025) is het bewijsmateriaal voor kunstinterventies als gezondheidsbevorderend middel “*far weaker than it is claimed to be*” (p. 239). Ze wijzen op het ontbreken van essentiële kenmerken van klinisch effectonderzoek: geen heldere definitie van 'kunst' als stimulusvariabele, geen aantoonbare fysiologische werkingsmechanismen, geen adequate controlegroepen, en geen correcte statistische rapportering. De kritiek is het scherpst voor studies die kunst inzetten als therapeutische interventie bij specifieke aandoeningen, maar raakt ook het bredere veld van onderzoek naar cultuurparticipatie. De reacties van Karkou en collega's (2025) en Rodríguez-Fornells en collega's (2025) in hetzelfde tijdschrift nuanceren de kritiek: Skov en Nadal (2025) hanteren een te strikte klinische RCT (*randomized controlled trials*)-standaard die simpelweg niet mogelijk is rond initiatieven met cultuurparticipatie, veronachtzamen kwalitatieve en participatieve onderzoekstradities, en generaliseren te snel

op basis van een selectief corpus. Eigenlijk gaat dit debat over het precieze onderscheid tussen effect- en impactonderzoek, en hoe dit in natuurlijke omgevingen (bijvoorbeeld activiteiten waarvoor deelnemers ten dele zichzelf selecteren) precies afgebakend kan en moet worden. Het debat illustreert vooral een onderliggende spanning die ook de vier deelrapporten kenmerkt: het veld beschikt over brede convergerende evidentie, maar de methodologische robuustheid van de afzonderlijke studies laat op veel punten te wensen over. Dat is precies de reden waarom cumulatieve kennisopbouw (zie sectie 5) zo urgent is. Die opbouw zal er alleen komen indien het veld er effectief mee aan de slag gaat. Het afwijzen van RCT-designs voor het meten van de waarde van cultuurparticipatie is volgens ons terecht, maar dat vereist wel het formuleren van een alternatief kader om waarden en impact te meten. Dat kader ontbreekt vandaag nog.

2.5. Causaliteit is moeilijk te bewijzen, maar mechanismen zijn identificeerbaar

Een vijfde, en deels geruststellende, observatie: hoewel strikte causaliteitsbewijzen schaars zijn, identificeren de rapporten samen een coherent geheel van mechanismen waarlangs cultuurparticipatie zijn effecten bereikt. Die mechanismen zijn theoretisch plausibel, intern consistent, en sluiten aan bij bredere sociaalwetenschappelijke inzichten over menselijk gedrag en welzijn.

Over de vier domeinen reikt de literatuur verschillende verklaringskaders en mogelijke mechanismen aan voor de gevonden verbanden en effecten. In het economische domein beschrijft de literatuur verschillende routes waarlangs cultuurparticipatie economische waarde kan genereren, bijvoorbeeld doordat culturele voorzieningen en activiteiten bezoekers en bestedingen aantrekken (i.e., toerisme), werkgelegenheid ondersteunen, de aantrekkelijkheid van locaties beïnvloeden (i.e., impact op vastgoedprijzen) en innovatie en stedelijke of regionale ontwikkeling kunnen stimuleren. In het sociale domein worden processen als ontmoeting, interactie, dialoog, identificatie en het overbruggen van verschillen naar voren geschoven. Otte (2019) biedt daarbij een relevant verklaringskader door onderscheid te maken tussen ‘*bonding*’ en ‘*bridging*’ en tussen relationele en idee-gerelateerde vormen van sociale cohesie. Zij onderscheidt bijvoorbeeld onconventionele ontmoetingen en het ter discussie stellen van gangbare opvattingen enerzijds, en gebruikelijke ontmoetingen en bevestiging van bestaande opvattingen anderzijds als mechanismen voor respectievelijk *bridging* en *bonding* (en dus sociale waardes van cultuur). In het gezondheidsdomein wordt creativiteit consistent aangewezen als therapeutisch kernmechanisme, naast sociale invloeden (verbondenheid, interactie, steun etc.), een emotionele component (expressie en regulatie) en andere fysiologische en psychologische

effecten van onder andere stressreductie. In het cognitieve domein worden eveneens verschillende theoretische verklaringskaders en mechanismen besproken zoals de cognitieve reservetheorie³, de *use-it-or-lose-it*-hypothese⁴, inspiratie, sociale aspecten zoals interactie, de symbolische en vaardigheid genererende functie van cultuur, en multimodale, meervoudige cognitieve en fysiologische (neurale activiteit) stimulatie.

[Post-april 2024] Recente studies helpen de causaliteitsvraag scherper te stellen. Hugh-Jones en collega's (2025) zijn de eersten die Bradford-Hill-criteria (i.e., de standaard voor het beoordelen van causale evidentie in de epidemiologie) systematisch toepassen op het bewijs voor het positieve verband tussen cultuurparticipatie en mentale gezondheid en welzijn bij adolescenten. Hun conclusie is genuanceerd: er is matige ondersteuning voor een causale relatie, maar de evidentie is het zwakst bij experimentele en quasi-experimentele studies en bij dosis-responsbevindingen. Dat zijn precies de methoden waarmee de sterkste causaliteitsclaims kunnen worden gemaakt. Die bevinding sluit aan bij het eerdergenoemde werk van Mak en collega's (2024), dat causale effecten aantoonde maar aangeeft dat de effectgroottes beperkt blijven. Samen bieden deze studies een duidelijke boodschap: er zijn reële causale effecten, maar ze zijn bescheiden en experimenteel nog te weinig onderbouwd.

2.5. Ongelijkheid als rode draad

Een zesde inzicht loopt als een stille rode draad door alle vier rapporten: cultuurparticipatie én haar effecten zijn sociaal ongelijk verdeeld. Die ongelijkheid manifesteert zich op twee niveaus die niet altijd van elkaar worden onderscheiden.

Het eerste niveau betreft de toegang tot cultuurparticipatie zelf. Mensen met een hogere sociaaleconomische status participeren vaker aan cultuur in haar diverse vormen, beschikken over meer cultureel kapitaal, en bevinden zich in een betere positie om de voordelen van cultuurparticipatie te realiseren. Dat geldt voor het economische domein, waar de vruchten van culturele regeneratieprojecten niet altijd bij de meest kwetsbare bewoners terechtkomen, bijvoorbeeld door processen van gentrificatie (Glow et al., 2014; Strom, 2020). Op sociaal vlak kan kunst bijvoorbeeld naast verbinden ook gemeenschappen opdelen in wie wel en niet betrokken is, waarbij deze laatste groep vaak (of vaker) culturele, financiële of andere drempels ervaart (van der Vaart et al., 2019). Ook in het gezondheidsdomein speelt

---

³ De cognitieve reservetheorie stelt dat complexe en stimulerende ervaringen (zoals cultuurparticipatie) neuroplasticiteit ontwikkelen en zo de neuronale structuur en hersenfunctie verbeteren en beschermend werken tegen neurodegeneratie of cognitieve achteruitgang.

⁴ De *use-it-or-lose-it*-hypothese stelt dat een tekort aan (cognitieve) stimulering in iemands dagelijks leven leidt tot snellere achteruitgang en aftakeling van diens cognitief functioneren (ook het *disuse* syndroom genoemd).

dit, waar cultuurparticipatie op voorschrift bijvoorbeeld pas haar volle potentieel realiseert als sociale ongelijkheden in de toegang actief worden aangepakt (Renton et al., 2012). Het geldt tot slot ook voor het cognitieve domein, waarbij cultureel kapitaal aantoonbaar een positief effect heeft op schoolprestaties, maar dit effect het sterkst is in hogere sociaaleconomische milieus (e.g., Jæger & Mollegaard, 2017).

Het tweede niveau betreft de verdeling van effecten onder wie wél deelneemt. Hier is het beeld genuanceerder: sommige studies tonen dat de positieve effecten van cultuurparticipatie groter zijn voor mensen met een lagere sociaaleconomische achtergrond of een meer kwetsbare uitgangspositie, wat een potentieel emancipatorische werking aanwijst. Het effect van culturele activiteiten op cognitief functioneren is proportioneel sterker voor lager opgeleiden (Soubelet, 2011). Het effect van cultuurparticipatie op sociaal kapitaal is sterker bij mensen met een lagere sociale status (Cebula, 2022). Die twee niveaus samen creëren een paradox: cultuur heeft het grootste potentieel voor wie er het minste toegang toe heeft. Bovendien is niet alleen wie deelneemt ongelijk verdeeld, maar ook wie de sociale vruchten plukt van deelname. Dat maakt gerichte investeringen in toegankelijkheid en bereik niet alleen wenselijk vanuit een rechtvaardigheidsperspectief, maar ook vanuit het perspectief van effectiviteit.

[Post-april 2024] Recente studies ondersteunen die laatste bezorgdheid en passen ze meteen toe op een in opmars zijnde evolutie. Ateca-Amestoy en Prieto-Rodriguez (2024) tonen dat digitale cultuurparticipatie de ongelijkheid van fysieke participatie reproduceert in plaats van ze te overbruggen: de stratificatiepatronen in het online culturele aanbod zijn opvallend gelijkaardig aan die van fysieke deelname, waarbij opleiding (meer dan inkomen of woonplaats bijvoorbeeld) de sterkste voorspeller blijft van culturele toegang. Dat is een relevant gegeven voor beleidsmakers die digitalisering zien als instrument voor de democratisering van cultuur. Zelfs als het digitale pad een hefboom kan zijn, zal dat potentieel niet automatisch gerealiseerd worden en een gerichte aanpak vereisen. Cebula (2024) ziet dat cultuurparticipatie weliswaar de toegang tot sociaal kapitaal vergroot, maar dat dit effect sterker is voor wie al sociale contacten met een hogere status heeft. Cultuurparticipatie via de kunsten dreigt daarmee de sociale stratificatie te reproduceren eerder dan te doorbreken.

2.7. Context en condities bepalen mee de waarde

Een zevende inzicht heeft betrekking op de centrale rol van context en condities. Geen van de vier rapporten suggereert dat cultuurparticipatie in alle omstandigheden en voor alle mensen waarde creëert. Integendeel: de studies maken duidelijk dat de effecten vaak sterk afhankelijk

zijn van wie deelneemt, aan welk type programma of activiteit, met welke frequentie, in welke sociale omgeving en met welke randvoorwaarden.

In het sociale rapport maakt Otte (2019) expliciet het onderscheid tussen bevestigende en uitdagende kunst. Beide types hebben daarbij elk een ander type van sociale cohesie-effect. Het economische rapport toont dat de aard van het effect van culturele investeringen sterk verschilt naargelang de stedelijke of landelijke context, de grootte van de instelling en de mate van bottom-up versus top-down sturing. In het gezondheidsrapport is de begeleiding van kunstprogramma's een kritische factor: de manier waarop facilitatoren deelnemers aanmoedigen en uitdagen maakt een verschil (Poulos et al., 2019). In het cognitieve rapport vinden we dat kenmerken van het onderwijssysteem mee bepalen in welke mate cultureel kapitaal kan bijdragen aan schoolprestaties (Tan, 2020).

Dat maakt simplistische beleidsuitspraken over 'cultuur werkt' moeilijk te verdedigen. Tegelijk rechtvaardigt het precies de genuanceerde, systematische aanpak die dit onderzoek heeft gekozen. De vraag is niet of cultuur waarde heeft (die vraag werd voldoende bevestigend beantwoord), maar onder welke condities, voor wie, via welke mechanismen en met welke uitkomsten.

2.8. Vormen van betrokkenheid: actief of receptief, vrijwillig of verplicht

Een laatste transversaal inzicht betreft de vorm van betrokkenheid bij cultuurparticipatie. In de literatuur wordt die meestal herleid tot het onderscheid tussen actieve en receptieve participatie. Actieve participatie (bijvoorbeeld zelf kunst maken, een instrument bespelen, dansen, schrijven) en receptieve participatie (bijvoorbeeld naar concerten gaan, musea bezoeken, theatervoorstellingen bijwonen) worden in de literatuur vaak als alternatieve en gelijkwaardige paden naar wenselijke uitkomsten behandeld. De rapporten tonen dat ze eerder complementaire routes zijn naar vergelijkbare waarden, maar wel met duidelijke accentverschillen. In het gezondheidsdomein suggereert het onderzoek van Rena en collega's (2023) dat receptieve cultuurparticipatie voor ouderen sterker geassocieerd is met fysiek functioneren dan actieve participatie. De auteurs opperen als mogelijke verklaring dat receptieve participatie vaak ook fysieke beweging impliceert (bijvoorbeeld het huis verlaten, meer stappen), terwijl dit bij actieve participatie niet altijd het geval is. Deze bevinding moet evenwel voorzichtig worden geïnterpreteerd, onder meer omdat actieve participatie in de studie enkel werd gemeten aan de hand van het aantal beoefende activiteiten en niet naar frequentie, intensiteit of context.

Die bevinding betekent evenwel niet dat actieve cultuurparticipatie in het algemeen minder gunstige effecten heeft. Tegelijk toont hetzelfde rapport dat actieve deelname aan kunstprogramma's voor cognitieve en emotionele uitkomsten bijzonder effectief is, zeker wanneer die deelname gepaard gaat met creatieve expressie en groepsdynamiek. In het sociale rapport stelt Otte (2019) dat actieve deelname aan kunsten veeleer *bonding* sociale cohesie (het versterken van banden binnen een bestaande groep) bevordert, terwijl receptieve deelname aan uitdagende kunst eerder *bridging* sociale cohesie (het versterken van banden tussen bestaande groepen) kan genereren. Dat laatste doordat de confrontatie met het onbekende de perceptie van de ontvanger verandert en openstelling ten opzichte van anderen bevordert.

[Post-april 2024] Een recente meta-analyse versterkt het beeld voor actieve groepsparticipatie specifiek. Quinn en collega's (2025) analyseerden de geaggregeerde effecten van groepskunstinterventies bij ouderen en vonden een matig tot sterk effect op zowel depressie als angst (Cohen's $d = 0.70$ voor depressie)⁵. Dat is een van de sterkste geaggregeerde effectgroottes die tot nu toe gerapporteerd zijn voor actieve cultuurparticipatie in een klinische populatie, en is consistent met de idee dat de combinatie van actieve kunstbeoefening met een sociale groepsdynamiek bijzonder effectieve condities schept. Die bevinding sluit aan bij de mechanisme-logica van de deelrapporten: het is niet alleen het kunstzinnige element dat het effect genereert, maar de interactie ervan met de sociale context.

Het onderscheid tussen actieve versus receptieve cultuurparticipatie vat slechts één relevante dimensie. De rapporten tonen dat de vraag of deelname vrijwillig dan wel verplicht is, en hoeveel ruimte deelnemers krijgen om zelf richting te geven aan wat ze doen, minstens even belangrijk is.

Zoals verduidelijkt in het inleidende rapport, doorkruist het onderscheid tussen vrijwillige en verplichte cultuurdeelname alle thematische domeinen. Een groot deel van de cross-sectionele studies bestudeert vrijetijdsparticipatie waarvoor mensen zelf kiezen. Interventiestudies en onderzoek in onderwijscontexten hebben daarentegen vaak betrekking op deelname die door een school, zorginstelling of programma wordt georganiseerd. Het rapport over de cognitieve waarde van cultuurparticipatie stelt vast dat beide vormen bij ouderen vergelijkbare verbanden met cognitief functioneren vertonen. Toch is het weinig waarschijnlijk dat ze langs dezelfde mechanismen werken. Brown en collega's (2020)

---

⁵ Cohen's d is een gestandaardiseerde effectgrootte die het verschil tussen twee groepen of meetmomenten uitdrukt in standaarddeviaties. Hier bedraagt dat verschil 0,70 standaarddeviatie. Volgens de klassieke vuistregels van Cohen (1988) geldt ongeveer: 0,2 = klein effect; 0,5 = middelgroot effect; 0,8 = groot effect.

noemen de eigen intentie van deelnemers om betrokken te zijn uitdrukkelijk als voorwaarde voor positieve effecten: initiële interesse, motivatie, bereidheid om te proberen en het programma ernstig nemen. Bij vrijwillige deelname is die intentie grotendeels gegeven, en precies daarom bemoeilijkt zelfselectie de causale interpretatie van observationele bevindingen. Bij georganiseerde of verplichte deelname moet ze eerst worden gecreëerd.

Het cognitieve rapport toont bovendien dat de manier waarop deelname vormgegeven wordt, meebepaalt wat ze oplevert. In het onderzoek naar creativiteit blijken ruimte om eigen interesses te kiezen en na te streven (Mayfield, 2005; Zheng et al., 2021) en projectmatig werken met ruimte om te ontdekken, te falen en opnieuw te proberen (Cheng et al., 2022) belangrijk. Ook een procesgerichte eerder dan resultaatgerichte aanpak (Munk et al., 2024) en een leerlinggericht model met actieve deelname (Kalafati et al., 2025 [oorspronkelijk online gepubliceerd in 2024]) spelen een rol. Tegelijk is deskundige begeleiding van belang: goed opgeleide leraar-kunstenaars (Brown et al., 2020) en leerkrachten die zelf in een culturele aanpak geloven (Hui et al., 2015). Onze interpretatie is dat dit wijst op een derde dimensie, die de tegenstelling tussen actief en receptief overstijgt: de mate van agency die deelnemers ervaren, ingebed in een begeleiding die die agency ondersteunt eerder dan vervangt. Het rapport biedt daar ook voor receptieve participatie aanwijzingen voor. Verschillende studies stellen dat het zien van kunst op zich onvoldoende is voor cognitieve effecten, en dat het bespreken van en reflecteren over kunst doorslaggevend is (Masika et al., 2022; Young et al., 2015). Een museumbezoek waarbij deelnemers zelf vragen formuleren en betekenis geven, kan in die zin "actiever" zijn dan een tekenles waarin een vast eindproduct nagemaakt moet worden.

3. Onbeantwoorde vragen en nieuwe onderzoeksagenda's

De vier deelrapporten trachten per domein een nauwkeurig overzicht te geven van wat we weten over de waarde van cultuur. Een systematische literatuurstudie doet echter meer dan kennis samenvatten: ze maakt ook de grenzen van die kennis zichtbaar en toont daarmee de weg voor vervolgonderzoek. In wat volgt formuleren we de vragen die deze studie ofwel onbeantwoord laat, ofwel scherper heeft gesteld dan ze eerder waren.

3.1. Wat weten we nog steeds niet over causaliteit?

De meest fundamentele onbeantwoorde vraag betreft causaliteit. Hoewel het inleidende rapport reeds duidelijk stelde dat de studie gericht is op het vaststellen van samenhang eerder

dan op causale effecten, en hoewel die keuze methodologisch verdedigbaar is, blijft de vraag naar causaliteit urgent, zowel wetenschappelijk als maatschappelijk.

De zelfselectie van deelnemers is in vrijwel alle domeinen een hardnekkig methodologisch probleem. Wie deelneemt aan culturele activiteiten, verschilt op systematische wijze van wie dat niet doet. Mensen die musea bezoeken hebben, bijvoorbeeld, doorgaans al hogere cognitieve functies. En mensen die deelnemen aan gemeenschapskunstprojecten zijn vaak al sociaal actiever. Dat bemoeilijkt het bepalen in welke mate de positieve effecten toe te schrijven zijn aan de cultuurparticipatie zelf, dan wel aan de kenmerken van degenen die eraan deelnemen⁶. De rapporten zijn hier eerlijk en transparant over. Het gezondheidsrapport wijst op de paradox dat cultuurparticipatie als *'last resort'* vaak wordt ingezet nadat andere interventies gefaald hebben, wat (1) de vergelijking met een echte controlegroep structureel bemoeilijkt en (2) toont dat een potentieel effect wordt gezocht in omstandigheden waar het vinden ervan moeilijk is omdat het gaat over een groep waar een andere aanpak niet werkt.

Die problemen vragen om gerichtere methodologische investeringen: meer gecontroleerde studies waar op een ethisch verantwoorde manier meer gebruik wordt gemaakt van quasi-experimentele designs bij beleidsinterventies, en meer longitudinaal onderzoek dat dezelfde mensen over langere perioden volgt. Het is veelzeggend dat het economische rapport als enige deelrapport substantieel gebruik kan maken van sterkere causale designs, via de *difference-in-differences*⁷ methode bij Europese Culturele Hoofdsteden, en daardoor iets sterkere uitspraken kan doen over causaliteit. In het economische domein zijn de uitkomsten objectiever meetbaar en zijn er natuurlijke vergelijkingsgroepen beschikbaar. Dat laatste wijst een structurele methodologische asymmetrie aan die het veld als geheel zou moeten proberen te overbruggen.

3.2. Wat zijn de grenzen en risico's van cultuurparticipatie?

Een tweede cluster van onbeantwoorde vragen betreft de grenzen en mogelijke negatieve effecten van cultuurparticipatie. De rapporten gaan er doorgaans van uit dat eventuele effecten van cultuurparticipatie neutraal tot positief zijn, maar er zijn aanwijzingen dat cultuur(participatie) ook negatieve effecten kan hebben.

---

⁶ Strikt genomen – en in lijn met de *bonding* hypothese – is het ook mogelijk dat juist de selectiviteit zelf (het bij elkaar brengen van mensen met gelijkaardige kenmerken) een eventueel effect creëert, los van de activiteit zelf.

⁷ De *difference-in-differences* (DiD) methode is een quasi-experimentele methode die het effect van een interventie schat door de voor-na-verandering in een interventiegroep te vergelijken met de voor-na-verandering in een controlegroep.

Het sociale rapport is hierover het meest expliciet. In sommige gevallen leiden culturele regeneratieprojecten tot gentrificatie en de verdringing van kwetsbare bewoners (e.g., Wang, 2012). Een te sterke focus op interne sociale cohesie kan daarnaast externe uitsluiting versterken. Het gezondheidsrapport vermeldt, aan de hand van het werk van Davies en collega's (2014), dat kunstbeoefening naast positieve ook negatieve mentale en fysieke gezondheidsuitkomsten kan hebben, zoals frustratie, kritiek, nervositeit en fysieke blessures. In het economische rapport duikt bovendien een fundamentele risico op: de commodificatie van cultuur, het reduceren van cultuur tot een instrument voor economische groei, kan de intrinsieke en sociale waarde van cultuur uithollen. Wanneer culturele identiteit wordt ingezet als merkstrategie voor *city branding*, wanneer erfgoed primair als toeristische troef wordt beheerd, of wanneer kunstenaars worden verdrongen door de creatieve klasse die ze zelf hebben aangetrokken, dan bedreigt het economische succes van cultuur precies de bronnen waaruit die cultuur put.

Dergelijke risico's en beperkingen zijn in de literatuur minder systematisch onderzocht dan de positieve effecten. Vervolgonderzoek zou meer expliciet en systematisch naar deze grenzen moeten zoeken, inclusief de vraag voor wie cultuurparticipatie niet werkt of juist negatief werkt.

3.3. Wat weten we over langetermijneffecten?

Een derde lacune betreft langetermijneffecten. Het inleidende rapport stelt dat langetermijneffecten expliciet in de dataverzameling zijn meegenomen, maar de rapporten tonen dat het beschikbare bewijs hierover (veel) zwakker is dan dat voor kortetermijneffecten. De studies die langetermijneffecten documenteren, zijn indrukwekkend, maar beperkt in aantal. Het cognitieve rapport toont bijvoorbeeld dat bij ouderen die om de paar maanden of vaker een museum bezoeken, de prevalentie van dementie tien jaar later lager is (Fancourt et al., 2018). Het sociale rapport toont bijvoorbeeld dat de positieve effecten van kunstparticipatie op sociale inclusie bij mensen met mentale gezondheidsproblemen behouden bleven tot zes maanden later, gedeeltelijk omdat deelnemers de activiteiten zelf hadden voortgezet (Wilson et al., 2017). Wanneer cultuurparticipatie zichzelf bestendigt, zijn de kansen op langdurige effecten groter. Dergelijk onderzoek is evenwel eerder uitzondering dan regel. De meeste studies meten effecten direct na een interventie of, op zijn best, enkele maanden daarna.

Dat is een beperking, net omdat de beleidsrelevantie van cultuurparticipatie voor een deel staat of valt met de vraag of de effecten duurzaam zijn. Een zangprogramma dat de sociale isolatie van ouderen tijdelijk verlicht maar geen structurele verandering teweegbrengt, heeft

een andere beleidswaarde dan een programma dat langdurige sociale netwerken opbouwt. Longitudinale studies met voldoende lange follow-upperiodes zijn methodologisch duur en tijdrovend, maar wetenschappelijk en maatschappelijk erg relevant.

Tegelijk is het op zichzelf niet onlogisch dat voor dit type analyse gekozen wordt. Vaak wordt ze ingegeven door het besef dat mensen continu blootgesteld worden aan nieuwe stimuli. Hoe langer men wacht om een effect te meten, hoe groter de kans dat het effect vervaagd is, niet omdat er geen effect was maar omdat mensen blijvend openstaan voor nieuwe ervaringen. Ook langs deze weg komen we bij het punt dat de literatuur rond de waarde van cultuur zou moeten evolueren naar een duidelijker kader over welke effecten realistisch verwacht kunnen worden en hoe ze te meten. Daarbij kan de eigenheid van cultuurparticipatie erkend worden, maar wordt best toegewerkt naar een gemeenschappelijk kader om de waarde van cultuur te meten. Vandaag ontbreekt zo'n kader.

3.4. Wat is de rol van frequentie en intensiteit?

Een vierde vraag die door de rapporten scherper wordt gesteld dan beantwoord, betreft de frequentie en intensiteit: hoeveel cultuurparticipatie is nodig voor welk effect, en maakt het uit hoe intensief of hoe lang? De rapporten geven hierover gemengde signalen. In het cognitieve rapport hangt de frequentie van cultuurparticipatie in meerdere studies niet significant samen met de sterkte van het cognitieve effect. Bij museumbezoek is dat wel het geval, waarbij een drempelwaarde van minstens eens per paar maanden wordt gesuggereerd (Fancourt et al., 2018). Het gezondheidsrapport toont dat dagelijkse deelname aan podiumkunsten samenhangt met het hoogst gemeten niveau van positieve mentale gezondheid (Block et al., 2022). Het sociale rapport toont daarentegen net dat sociaal kapitaal een saturatie-effect vertoont bij hogere niveaus van reeds aanwezig sociaal kapitaal (Sakalauskas et al., 2020).

Dosis-responsrelaties zijn in de geneeskunde een standaardonderdeel van effectonderzoek. In het onderzoek naar de waarde van cultuur is dit concept nauwelijks systematisch toegepast. Zelfs indien men erkent dat men de strikte effecten van cultuurparticipatie nooit zo nauwkeurig zal kunnen meten als de effecten van medicijnen, kan men niet om de vaststelling heen dat studies die de relatie tussen frequentie, intensiteit, duur en uitkomst expliciet modelleren (iets wat zeker wel haalbaar is voor cultuurparticipatie) vandaag erg schaars zijn. Ook op dat punt liggen er reële kansen voor gericht vervolgonderzoek.

3.5. Welke cultuurvormen werken voor wie?

Een vijfde vraag betreft de potentieel verschillende effectiviteit van cultuurvormen: zijn sommige vormen van cultuurparticipatie effectiever voor bepaalde doelgroepen of uitkomsten dan andere? De rapporten bieden daarover fragmentarische maar boeiende aanwijzingen. Theater is in het sociale rapport bijzonder prominent als instrument voor de ontwikkeling van sociale vaardigheden, maar of dat superieur is aan andere kunstvormen, werd zelden systematisch vergeleken. In het gezondheidsrapport blijken muzikale interventies sterkere stressreducerende effecten te hebben dan andere creatieve activiteiten in één experimentele studie (Toyoshima et al., 2011), maar dit is niet systematisch gerepliceerd. Een heldere evidentiebasis voor het matchen van de cultuurvorm aan de doelgroep en doelstelling(en) ontbreekt vooralsnog, terwijl die match voor organisaties die programmakeuzes maken van groot praktisch belang is.

3.5. Wat weten we over de overdracht van effecten?

Een zesde onbeantwoorde vraag gaat over de overdracht van effecten. Zijn positieve effecten die in een specifieke context optreden, overdraagbaar naar andere contexten? En in welke mate verdwijnen ze wanneer de cultuurparticipatie stopt? Over de overdracht van vaardigheden, houdingen of sociale connecties naar andere contexten buiten de cultuurpraktijk zelf is het bewijs echter schaars. Enkele studies in het cognitieve rapport suggereren dat effecten op creativiteit ook in professionele contexten optreden (e.g., An & Youn, 2018; Kuo & Tien, 2022), maar in het algemeen is de vraag naar de transfer van cultuureffecten nog sterk onderbelicht. Dat is des te opmerkelijker omdat dergelijke spillover-effecten maatschappelijk misschien nog wel het meest relevant zijn. Ze gaan immers over de vraag of cultuurparticipatie niet alleen tijdens een programma van waarde is, maar of die waarde zich ook uitstrekt tot het bredere leven van de deelnemers.

3.7. Wat is de waarde van cultuur aan het levenseinde?

Tot slot wijzen we op een heel specifieke blinde vlek die het gezondheidsrapport zelf signaleert: de waarde van cultuur in de laatste levensfase, in palliatieve zorg en bij het sterven, is nauwelijks onderzocht. Dat is een leemte omdat de rapporten aantonen dat cultuur waardevolle bijdragen levert in zeer diverse zorgsituaties, van dementiezorg tot revalidatie na een beroerte. Dat precies de meest universele menselijke overgang buiten het bereik van het huidige onderzoek valt, vormt een lacune die gerichte aandacht verdient van zowel onderzoekers als zorgorganisaties.

[Post-april 2024] De eerste publicaties die deze lacune expliciet trachten weg te werken, zijn inmiddels beschikbaar. Rusch (2025) schetst de contouren van een 'palliatieve kunst'-paradigma en argumenteert dat artistieke expressie een onderscheiden en onderbenut instrument is in de begeleiding van stervenden en hun naasten. Meyerson en collega's (2025) delen inzichten uit een cross-cultureel kennisuitwisselingsforum over kunsttherapie in palliatieve en levenseindezorg. Beide publicaties zijn veeleer exploratief. Ze bevestigen wel dat het thema wetenschappelijk begint te rijpen en dat het potentieel voor cultuurparticipatie in deze context reëel is.

4. Lessen voor organisaties en beleid

Het vierde deel van dit concluderende rapport focust op de vraag die voor veel lezers waarschijnlijk de meest concrete relevantie heeft: wat kunnen organisaties die via cultuurparticipatie waarde willen creëren, leren uit dit onderzoek? We formuleren zes centrale lessen, die elk geworteld zijn in de empirische bevindingen van de vier rapporten, maar tegelijk een interpretatieve stap zetten die verder gaat dan deze bevindingen.

4.1. Les 1: Vertrek vanuit een expliciete theorie van verandering

Misschien wel het meest praktisch bruikbare inzicht uit de vier rapporten is dat de effecten van cultuurparticipatie niet vanzelf ontstaan. Ze ontstaan langs welbepaalde paden: toerisme, vastgoedprijzen, werkgelegenheid, economische innovatie (economisch), sociale interactie, versterking van identiteit en gemeenschapsgevoel (sociaal), creativiteit of creatieve expressie, sociale invloeden, emoties en emotieregulatie, psychologische en fysiologische processen zoals stressreductie (gezondheid), inspiratie, (multimodale, meervoudige cognitieve en fysiologische of neurologische) stimulatie, sociale aspecten (cognitief) etc. Welk mechanisme precies getriggerd wordt, hangt af van hoe een programma is ontworpen, wie eraan deelneemt, in welke context het plaatsvindt en hoe het begeleid wordt.

Het voorgaande betekent dat een organisatie die via cultuurparticipatie waarde wil creëren er goed aan doet expliciet te formuleren via welk mechanisme ze die waarde wil bereiken. Dat is wat in beleidscontexten een '*theory of change*' of theorie van verandering wordt genoemd: een expliciete redenering die verbindt welke activiteiten welke mechanismen activeren en langs welke weg dat tot welke uitkomsten leidt. De rapporten bieden een rijke bron voor het invullen van zulke theorieën, al dient de beschikbare evidentie realistisch te worden gewogen.

Wanneer een organisatie haar theorie van verandering expliciet maakt, worden drie vragen concreet beantwoordbaar: welk mechanisme probeert het initiatief te triggeren? Waarom denken we dat dit initiatief het mechanisme effectief activeert? En wat zijn de kritische succesfactoren die in het oog moeten worden gehouden? Een aanvulling die de rapporten impliciet formuleren: de theorie van verandering moet ook rekening houden met de tijdshorizon. Korte termijneffecten zijn reëel en meetbaar, maar de meest waardevolle effecten, zoals duurzame sociale netwerken, structurele cognitieve reserves en een versterkt gemeenschapsgevoel, hebben tijd nodig om zich te ontwikkelen. Een evaluatiekader dat uitsluitend kortetermijneffecten als maatstaf gebruikt, zal effectieve langetermijninvesteringen structureel onderwaarderen. Dat laatste is niet alleen een methodologisch probleem, maar ook een politiek-economisch probleem: de cyclus van projectfinanciering, verantwoording en evaluatie is doorgaans te kort om de meest relevante effecten zichtbaar te maken.

4.2. Les 2: De sociale dimensie is bijna altijd aanwezig en bijna altijd cruciaal

Een bevinding die aan bod komt in alle vier rapporten en die zelden volledig weggedacht kan worden, is de centrale rol van de sociale dimensie van cultuurparticipatie. Sociale interactie, verbondenheid, gezamenlijk creëren of beleven: ze verschijnen steeds opnieuw als verklarende mechanismen voor effecten die men op het eerste gezicht cognitief, economisch of gezondheidsgerelateerd zou noemen.

Dat heeft een directe implicatie: wanneer een organisatie een cultuurprogramma ontwerpt met als doel cognitieve stimulatie, gezondheidsbevordering of economische meerwaarde, heeft ze ook een taak op het vlak van de sociale architectuur van dat programma. Een kunstprogramma dat mensen in hun eentje thuis laat werken aan een opdracht, activeert andere mechanismen dan een programma dat dezelfde inhoud in groep aanbiedt. Niet altijd is het groepsaanbod superieur. Er zijn contexten (bij trauma, bij nood aan autonomie of privacy bijvoorbeeld) waarbij individuele expressie de voorkeur verdient, maar de sociale context mag niet worden onderschat als hefboom voor effectiviteit.

Die les geldt ook in omgekeerde richting: wie primair op sociale uitkomsten mikt, kan cultuurparticipatie inzetten als middel voor het vormen van sociale contacten en creëren van binding. Ook hier gelden nuances. Het sociale rapport toont dat cultuurparticipatie eerder *bonding* kapitaal dan *bridging* kapitaal genereert, tenzij het programma expliciet is ontworpen om mensen met verschillende achtergronden samen te brengen én te behouden.

Het bij elkaar brengen van mensen is een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde voor het bouwen van bruggen.

4.3. Les 3: Toegankelijkheid is geen bijzaak, maar een voorwaarde voor relevantie

De ongelijkheidsparadox die in sectie 2.6 werd beschreven, leidt tot een les waarmee organisaties het in de praktijk moeilijk hebben: als cultuurparticipatie als waardecreator wordt ingezet terwijl drempels voor de meest kwetsbare groepen blijven bestaan, dan riskeert men dat bestaande ongelijkheden niet alleen niet verminderen, maar mogelijk versterkt worden.

Dat geldt voor economische drempels (bijvoorbeeld toegangsprijzen en vervoerskosten), voor fysieke drempels (bijvoorbeeld bereikbaarheid van locaties en mobiliteitsbelemmeringen bij ouderen) en voor informatiedrempels (bijvoorbeeld niet weten welk aanbod bestaat). Er zijn echter ook symbolische drempels die minstens even bepalend zijn voor wie effectief deelneemt: het gevoel dat bepaalde culturele vormen 'niet voor mij zijn', dat de taal of de codes van een cultuurinstelling ontoegankelijk zijn, of dat de programmering de eigen identiteit of ervaring niet erkent of weerspiegelt. Het wegwerken van die drempels is cruciaal als we alle mensen de kans willen geven te genieten van de intrinsieke waarde van cultuur. Het wordt echter nog urgenter als men cultuurparticipatie wenst te gebruiken om effecten op andere terreinen te genereren. Men wil immers niet via ongelijkheid in cultuurparticipatie ongelijkheid op andere domeinen creëren.

Organisaties die dit ernstig nemen, verlagen niet alleen de prijs of passen de locatie aan. Ze werken ook aan actief bereik. Dat betekent dat ze niet wachten tot deelnemers zich spontaan aanmelden, maar investeren in het opbouwen van vertrouwen bij groepen die doorgaans aan de zijlijn blijven. Ze beseffen bovendien dat toegankelijkheid niet ophoudt bij de drempel. Zoals sectie 2.8 aantoonde, bepaalt ook de mate waarin deelnemers keuze en eigenaarschap ervaren mee wat hun deelname oplevert. Wie drempels verlaagt, maar deelnemers vervolgens als passieve ontvangers behandelt, benut slechts een deel van het potentieel. De meeste organisaties zijn zich hiervan bewust. De moeilijkheid ligt dan ook niet bij het principe zelf, maar bij de hardnekkigheid van de ongelijkheid die ondanks doorgedreven inspanningen blijft bestaan.

4.4. Les 4: Meten is meer dan tellen, maar tellen helpt

De rapporten tonen dat de waarde van cultuurparticipatie breed en multidimensionaal is, dat effecten binnen het ene domein kunnen doorwerken in andere domeinen, en dat de

mechanismen achter die effecten complex en contextafhankelijk zijn. Dat maakt meten moeilijk. Tegelijk is meten noodzakelijk: niet alleen voor verantwoording naar financierders, maar ook voor het leren en verbeteren van de eigen praktijk.

De rapporten bieden concrete aanwijzingen rond wat meetbaar is en hoe. Het rapport over de cognitieve waarde van cultuur biedt een uitgebreide bijlage met gevalideerde meetinstrumenten voor cognitieve uitkomsten. Het rapport over de gezondheidswaarde doet hetzelfde voor gezondheidsuitkomsten. Het rapport over de sociale waarde, ten slotte, inventariseert meetinstrumenten voor sociaal kapitaal, sociale vaardigheden, sociale cohesie en sociale inclusie. Die instrumenten werden primair ontwikkeld voor academisch onderzoek. Een deel ervan is echter ook bruikbaar in praktijkcontexten, eventueel in vereenvoudigde vorm.

Een praktisch advies dat uit de rapporten kan worden afgeleid, maar dat ze zelf niet expliciet formuleren: meet niet alleen uitkomsten, maar ook processen. Als een organisatie werkt vanuit een expliciete theorie van verandering (les 1), dan kan ze niet alleen nagaan of de beoogde uitkomsten gerealiseerd worden, maar ook of de veronderstelde mechanismen effectief geactiveerd worden. Dat onderscheid is cruciaal: een programma dat de verwachte uitkomsten niet realiseert, kan falen omdat (1) het mechanisme niet geactiveerd werd (dan ligt de fout in het programmaontwerp) of (2) omdat het mechanisme wel geactiveerd werd, maar niet tot de verwachte uitkomsten leidde (dan was de theorie van verandering verkeerd). Het onderscheiden van beide is cruciaal om te leren uit metingen die geen impact tonen.

Een aanbeveling die hieruit volgt en die zowel voor onderzoek als voor praktijk relevant is: investeer in een gedeelde woordenschat voor het beschrijven van cultuurprogramma's en hun veronderstelde werkingsmechanismen. Een van de redenen waarom de literatuur zo gefragmenteerd is, is niet alleen methodologisch maar ook conceptueel: onderzoekers en praktijkmakers gebruiken dezelfde woorden voor verschillende dingen en verschillende woorden voor dezelfde dingen. Een gedeelde taal voor het beschrijven van het type activiteit, de mate van (actieve) betrokkenheid, de duur en intensiteit, de doelgroep en de beoogde uitkomsten zou de cumulatieve kennisopbouw aanzienlijk versterken.

Tegelijk mag meten geen doel op zichzelf worden. Het economische rapport wijst op het risico van overmatige nadruk op meetbare uitkomsten: wanneer cultuur uitsluitend wordt beoordeeld op kwantificeerbare effecten, blijft een deel van die waarde buiten beeld. Cultuur ontleent haar betekenis immers ook aan dimensies die zich moeilijker in gestandaardiseerde indicatoren laten vatten, zoals esthetische ervaring, artistieke kwaliteit, verruiming van perspectief, ervaren van erkenning en verbondenheid. In het inleidende rapport is er bewust voor gekozen dergelijke waarden niet centraal te stellen. Niet omdat ze minder reëel of

minder belangrijk zouden zijn, maar omdat ze buiten de centrale focus van dit onderzoek vallen en met de gehanteerde zoek- en analysemethode slechts gedeeltelijk in beeld kunnen worden gebracht.

4.5. Les 5: Denk in ecosystemen, niet in geïsoleerde projecten

Een vijfde les heeft betrekking op de schaal waarop organisaties denken als ze het hebben over cultuurparticipatie als waardecreator. De rapporten tonen herhaaldelijk dat effecten afhankelijk zijn van context, van doorgedreven inspanning en van het netwerk van relaties waarin een programma is ingebed.

Het rapport over de sociale waarde van cultuurparticipatie toont dat gemeenschapskunstprojecten meer kans hebben op duurzame sociale effecten wanneer ze organisch geworteld zijn in een bestaande gemeenschap, wanneer ze werken via een bottom-up-logica, en wanneer ze verbonden zijn aan een breder geheel van gemeenschapsinitiatieven in plaats van als losstaand project te functioneren. Het rapport over de economische waarde toont dat culturele investeringen een groter multipliereffect genereren wanneer ze deel uitmaken van een samenhangende strategie voor regionale ontwikkeling. Het rapport over de gezondheidswaarde bevestigt dat de sociale en ruimtelijke omgeving, de cultuurinstelling als warme en gastvrije plek, een zelfstandige determinant van effectiviteit is, los van de inhoud van het programma.

Deze inzichten wijzen samen in dezelfde richting. Organisaties die via cultuurparticipatie structurele waarde willen creëren, moeten denken in ecosystemen. Dat betekent investeren in langdurige relaties met deelnemers en gemeenschappen in plaats van in kortstondige projecten; samenwerken met andere organisaties die aanvullende functies vervullen (bijvoorbeeld zorg, onderwijs, welzijn, economische ontwikkeling); en werken aan de randvoorwaarden, ruimte, capaciteit, vertrouwen, die effectieve participatie mogelijk maken, niet alleen aan de programmering zelf.

Dergelijk ecosysteemdenken heeft ook zeker drie implicaties voor de rol van algemeen cultuurbeleid. Ten eerste creëert een cultuurbeleid dat uitsluitend individuele projecten op korte termijn financiert en vervolgens vraagt om effecten aan te tonen, structureel ongunstige condities voor het soort langetermijninvesteringen dat de meeste kans heeft op duurzame effecten. Een beleidskader dat continuïteit ondersteunt, samenwerking aanmoedigt, en de investering in bereik en toegankelijkheid erkent als onderdeel van de waardecreatie eerder dan als extra kostenpost, is beter afgestemd op wat de wetenschap ons vertelt over hoe cultuurparticipatie werkt. De twee andere implicaties vloeien hieruit voort. Ten tweede, vereist een beleidskader dat continuïteit ondersteunt ook een gedeelde

verantwoordelijkheid tussen beleidsdomeinen. Als cultuurparticipatie ingezet wordt voor gezondheids-, sociale, welzijns-, onderwijs-, stedelijke of economische doelstellingen kan de verantwoordelijkheid en bijhorende financiering niet uitsluitend bij cultuurbeleid en de cultuursector terecht komen. Een gedeelde verantwoordelijkheid dient, ten derde, wel ook te steunen op een besef van de grenzen van wat cultuur kan toevoegen. Zo zal cultuurparticipatie in de gezondheidszorg altijd vooral een complementaire benadering vormen en de reguliere zorg nooit vervangen. Het is die combinatie van een gedeelde verantwoordelijkheid waarbij elk domein van zijn sterktes vertrekt en zich bewust is van zijn mogelijkheden en limieten, die het potentieel biedt om vooruitgang te boeken op die punten en voor die doelgroepen die vandaag niet of onvoldoende geholpen (kunnen) worden.

4.5. Les 5: Het belang van context

Een zesde les betreft de context waarin cultuurparticipatie plaatsvindt. Sectie 2.7 toont dat contextcondities in alle domeinen mee de waarde bepalen. De lokale context (i.e., de plaats waar cultuurparticipatie plaats vindt) kwam het vaakst naar voren in het rapport over de economische waarde van cultuur. Daar bleek dat de opbrengsten van culturele investeringen vaak niet los konden worden gezien van de plaats waar ze gebeurden. In het bijzonder het onderzoek naar de effecten van Europese Culturele Hoofdsteden toont dat wat in de ene stad als geslaagde cultuurgedreven ontwikkeling geldt, zich elders niet zomaar laat herhalen. Factoren die daarbij een rol spelen zijn de bestaande economische structuur, de inbedding in lokale netwerken, de mate waarin investeringen op één plaats gepaard gaan met verschuivingen elders, of de toeristische aantrekkingskracht bleken daarbij allemaal factoren te zijn die een rol spelen.

Onze interpretatie is dat context vooral in het rapport over de economische waarde zichtbaar werd omdat een groot deel van dat onderzoek over concrete, lokaal verankerde initiatieven gaat. De literatuur over gezondheid, sociale en cognitieve waarde is vaker georganiseerd rond individuen en interventies, waardoor contextkenmerken minder nadrukkelijk in beeld komen. Dat betekent echter niet dat ze daar minder spelen. De recente aandacht voor cross-culturele replicaties van het werk van Fancourt en Tymoszuk (2019) suggereert dat men zich ook binnen de gezondheidsliteratuur de vraag begint te stellen of de effecten die in de Britse context gevonden werden, zich in andere samenlevingen op dezelfde manier voordoen. Daarop voortbouwend kan mogelijk worden verwacht dat het effect van een participatief kunstproject, gericht op het creëren van sociale samenhang, wordt beïnvloed door de samenstelling en het sociale weefsel van een buurt.

Voor organisaties betekent dit dat ‘wat werkt’ zelden zonder meer overdraagbaar is. Wie inspiratie haalt uit geslaagde voorbeelden elders, doet er daarom goed aan na te gaan welke contextkenmerken mee verantwoordelijk waren voor het succes, en of die ook in de eigen situatie aanwezig zijn.

5. Naar een cultuur van cumulatieve kennisopbouw

Een argument dat voortvloeit uit de combinatie van de vorige secties, en dat we afzonderlijk willen formuleren omdat het zowel voor de onderzoekswereld als voor het beleidsveld consequenties heeft, betreft de nood aan wat we een 'cultuur van cumulatieve kennisopbouw' zouden kunnen noemen. Daarmee bedoelen we een gedeeld engagement om de effecten van cultuurparticipatie systematischer, cumulatiever en methodologisch sterker te onderzoeken dan tot nu toe het geval is geweest. Laten we meteen helder zijn over wat we hiermee bedoelen en wat we er uitdrukkelijk niet mee bedoelen.

We bedoelen er niet mee dat cultuurorganisaties voortaan moeten worden afgerekend op gestandaardiseerde effectindicatoren, dat subsidieverstrekking afhankelijk moet worden gemaakt van bewezen impact, of dat de diversiteit van het aanbod moet worden herleid tot een beperkte set van meetbare uitkomsten. Een dergelijke *accountability*-cultuur waarbij organisaties voortdurend moeten bewijzen dat ze “werken”, zou precies de experimenteerruimte, de artistieke vrijheid en de risicobereidheid ondermijnen die noodzakelijk zijn voor een vitale cultuursector. De kritiek op een al te instrumentele benadering van cultuur is niet van gisteren en ze heeft een reële grond.

Wat we wél bedoelen heeft te maken met een gedeelde ambitie binnen het onderzoeksveld om niet alleen afzonderlijke studies te publiceren, maar die studies ook zo te ontwerpen dat ze met elkaar in gesprek en onderling beter vergeleken kunnen worden. Dat vereist investeringen op verschillende niveaus.

Op het niveau van het onderzoeksdesign zou meer gebruik gemaakt moeten worden van gedeelde uitkomstmaten, zodat studies over uiteenlopende cultuurvormen, doelgroepen en contexten met elkaar vergelijkbaar worden. Dat vraagt niet om uniformiteit in het type onderzoek, kwalitatief en kwantitatief onderzoek zijn beide onmisbaar. Het vraagt wel om een groter bewustzijn van de vraag hoe de bevindingen van één studie aansluiten bij of afwijken van die van anderen.

Op het niveau van de onderzoeksinfrastructuur is er nood aan centrale databanken van studies naar cultuurparticipatie-effecten, aanmoediging om ook nul-effecten te publiceren, en preregistratie van onderzoeksprotocollen als standaardpraktijk. Dat laatste is in de sociale

wetenschappen nog relatief uitzonderlijk, maar het zou een fundamentele bijdrage kunnen leveren aan het aanpakken van de publicatiebias die de huidige literatuur kenmerkt.

Op het niveau van de samenwerking tussen onderzoek en praktijk is er behoefte aan meer longitudinale studies die gefinancierd worden. Dat laatste niet als eenmalige projectevaluatie, maar als een structureel partnerschap tussen cultuurorganisaties en onderzoeksinstellingen. In een ideale wereld beschikken cultuurorganisaties over deelnemerspopulaties, over kennis van wat werkt in de praktijk, en over de motivatie om te begrijpen waarom hun werk van waarde is. Onderzoekers brengen methodologische expertise en een extern perspectief mee. Zo'n combinatie is sterker dan elk van beide afzonderlijk.

Op het niveau van het beleid ten slotte: een investering in onderzoek naar de waarde van cultuurparticipatie die niet afhankelijk is van de politieke conjunctuur, en die cultuurorganisaties de ruimte geeft om te leren zonder dat elke mislukking onmiddellijk bestraft wordt met subsidieverlies. Wat nodig is, is een cultuur van kennisopbouw en leren, waarin onderzoekers, beleidsmakers en praktijkactoren samen beter proberen te begrijpen hoe cultuurparticipatie werkt, voor wie, en onder welke condities. Niet om cultuur te reduceren tot haar effecten, maar om die effecten ernstig te nemen als onderdeel van een rijkere beschrijving van wat cultuur bijdraagt aan het leven van mensen en aan de samenleving als geheel.

6. Besluit

Dit synthesehoofdstuk stelde en beantwoordde drie vragen, en formuleerde vervolgens een overkoepelende agenda.

Bij de **eerste vraag**, wat zien we wanneer we de vier rapporten samen lezen, komen **acht transversale inzichten** naar voren: (1) de brede maar niet grenzeloze bevestiging van de waarde van cultuurparticipatie; (2) de communicerende vaten tussen de vier domeinen; (3) de dominantie van kunstparticipatie in de literatuur tegenover de breedte van het cultuurbegrip; (4) de methodologische fragmentatie als structureel probleem; (5) de identificeerbaarheid van mechanismen ondanks beperkte causaliteitsbewijzen; (6) de ongelijkheid als rode draad; (7) de cruciale rol van context en condities; en (8) de vorm van betrokkenheid (actief/receptief, vrijwillig/verplicht, en de mate van agency van deelnemers). Op verschillende van die inzichten biedt de meest recente literatuur een aanvulling of nuancering: bescheiden maar aantoonbare causale effecten (Mak et al., 2024), een debat over de methodologische robuustheid van het veld (Skov & Nadal, 2025; Karkou et al., 2025), en

een scherper ongelijkheidsbeeld dat ook de digitale omgeving omvat (Ateca-Amestoy & Prieto-Rodriguez, 2024; Cebula, 2024).

Bij de **tweede vraag**, welke vragen blijven onbeantwoord, identificeert dit hoofdstuk **zeven lacunes**: (1) causaliteit en zelfselectie; (2) grenzen en negatieve effecten; (3) langetermijneffecten; (4) dosis-responsrelaties; (5) differentiële effectiviteit van cultuurvormen; (6) overdracht van effecten naar andere contexten; en (7) de blinde vlek van de laatste levensfase. Op dat laatste punt bieden Rusch (2025) en Meyerson en collega's (2025) een eerste aanzet, maar systematisch onderzoek blijft vooralsnog beperkt.

Bij de **derde vraag**, wat kunnen organisaties leren, worden **zes lessen** geformuleerd: (1) werken vanuit een expliciete theorie van verandering met oog voor de tijdshorizon; (2) de sociale dimensie centraal stellen ook buiten sociale programmering; (3) toegankelijkheid als voorwaarde voor relevantie; (4) meten op een manier die leren ondersteunt zonder de niet-meetbare waarde te reduceren; (5) denken in ecosystemen in plaats van in geïsoleerde projecten; en (6) het belang van (lokale) context.

De overkoepelende agenda pleit voor een cultuur van cumulatieve kennisopbouw in het cultuuronderzoek: niet als verantwoordingsinstrument, maar als gedeeld engagement via gedeelde uitkomstmaten, betere onderzoeksinfrastructuur, structurele samenwerking tussen onderzoek en praktijk, en beleid dat de ruimte schept om te leren.

Samen tekenen die vier luiken een beeld dat genuanceerd, maar niet radicaal relativistisch is. Cultuurparticipatie heeft reëel aantoonbare waarde. Die waarde is niet automatisch aanwezig, niet gelijkmatig verdeeld, en niet los te denken van de keuzes die organisaties, beleidsmakers en onderzoekers maken over hoe cultuurparticipatie wordt ontworpen, aangeboden, gemeten en gesteund. De wetenschap levert hier geen pasklare antwoorden op. De meerwaarde van deze onderzoeksreeks ligt dan ook niet in het leveren van één sluitend antwoord op de vraag wat cultuur “oplevert”, maar in het scherper formuleren van die vraag. De beschikbare kennis laat zien dat cultuur op verschillende domeinen betekenisvolle bijdragen kan leveren, maar ook dat die bijdragen niet vanzelfsprekend, uniform of voor iedereen gelijk zijn. Een toekomstgericht cultuurbeleid heeft daarom niet alleen behoefte aan empirisch bewijs van effecten, maar vooral aan cumulatieve kennis over voor wie cultuur van waarde is, hoe die waarde tot stand komt en welke omstandigheden nodig zijn om haar mogelijk te maken.

Bij het schrijven van dit slothoofdstuk is gebruikgemaakt van een generatief AI-taalmodel (*Claude Sonnet 5.5*). Op basis van vier afzonderlijke (zelfgeschreven) rapporten genereerde het AI-model een eerste versie van het slothoofdstuk op, waarin de bevindingen uit deze vier rapporten werden samengebracht. Deze eerste versie diende als uitgangspunt en werd vervolgens door de auteur(s) inhoudelijk gecontroleerd, aangepast, aangevuld en herschreven tot het eindresultaat. De auteurs hebben alle inhoud, interpretaties, verwijzingen en conclusies geverifieerd aan de hand van de oorspronkelijke bronnen en dragen de volledige verantwoordelijkheid voor de uiteindelijke tekst.

7. Referenties

7.1. Rapporten waarde van cultuur

- Verhoeven, J., Spruyt, B., & Siongers, J. (2024a). Waarde van cultuur - Inleiding en methode. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Verhoeven, J., Spruyt, B., & Siongers, J. (2024b). Waarde van cultuur - De economische waarde van cultuur. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Goemaere, H., Spruyt, B., & Siongers, J. (2025a). Waarde van cultuur - De gezondheidswaarde van cultuur. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Goemaere, H., Spruyt, B., & Siongers, J. (2025b). Waarde van cultuur - De sociale waarde van cultuur. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.
- Goemaere, H., Spruyt, B., & Siongers, J. (2026). Waarde van cultuur - De cognitieve waarde van cultuur. Kenniscentrum Cultuuronderzoek.

7.2. Post-april 2024 literatuur

Deze referenties zijn gepubliceerd na april 2024 en vallen buiten de uitgevoerde systematische literatuurstudie omtrent de waarde van cultuur in deze rapporten.

- Ateca-Amestoy, V., & Prieto-Rodriguez, J. (2024). Whether Live or Online, Participation is Unequal: Exploring Inequality in the Cultural Participation Patterns in the United States. *American Behavioral Scientist*, 68(11), 1476-1495.
- Cebula, M. (2024). The Structure of Social Capital and Cultural Participation: A Cross-sectional Study. *Sociological Perspectives*, 67(1-3), 173-195.
- Hugh-Jones, S., Ray, L., Wilding, S., Sutton, A., Humphrey, N., & Munford, L. (2025). Does regular engagement with arts and creative activities improve adolescent mental health and wellbeing? A systematic review and assessment of causality. *SSM - Population Health*, 31, 101845.
- Karkou, V., Sacco, P., Pelowski, M., Theofanopoulou, C., Carr, C., Huet, V., Bourne, J., Dowlen, R., & Chatterjee, H. (2025). Comment on 'Can arts-based interventions improve health? A conceptual and methodological critique' by Skov and Nadal - A critique of the critique: Towards a more nuanced evaluation of current research on the health outcomes of arts-based interventions. *Physics of Life Reviews*, 54, 147-151.

- Meyerson, E., Armstrong, B., McRae, S., & Tsiris, G. (2025). The Arts Therapies in Palliative and End-of-Life Care: Insights from a Cross-Cultural Knowledge Exchange Forum. *Behavioral Sciences*, 15(5), 602.
- Mak, H. W., Hu, Y., Bu, F., Bone, J. K., & Fancourt, D. (2024). Art for health's sake or health for art's sake: Disentangling the bidirectional relationships between arts engagement and mental health. *PNAS Nexus*, 3(11), e465.
- Quinn, E. A., Millard, E., & Jones, J. M. (2025). Group arts interventions for depression and anxiety among older adults: a systematic review and meta-analysis. *Nature Mental Health*, 3(3), 374-386.
- Rodríguez-Fornells, A., Grau-Sánchez, J., & François, C. (2025). Against a 'Lego Perspective' on Art and Health Interventions: Comment on "Can arts-based interventions improve health? A conceptual and methodological critique" by Martin Skov & Marcos Nadal. *Physics of Life Reviews*, 54, 218-220.
- Rusch, R. (2025). The Palliative Arts: Envisioning a New Paradigm in Palliative Care. *Journal of Palliative Medicine*, 28(1), 10-17.
- Skov, M., & Nadal, M. (2025). Can arts-based interventions improve health? A conceptual and methodological critique. *Physics of Life Reviews*, 53, 239-259.

7.3. Overige literatuur

- An, D., & Youn, N. (2018). The inspirational power of arts on creativity. *Journal of Business Research*, 85, 467-475.
- Block, E. P. J., Wong, M. D., Kataoka, S. H., & Zimmerman, F. J. (2022). A symphony within: Frequent participation in performing arts predicts higher positive mental health in young adults. *Social Science & Medicine*, 292, 114615.
- Bourdieu, P. (1986). Forms of capital. In: A. R. Sadvnik (Red.), *Sociology of Education: A Critical Reader* (pp. 83-95). Routledge.
- Brown, C. J., Chirino, A. F. C., Cortez, C. M., Gearhart, C., & Urizar, G. G. (2020). Conceptual Art for the Aging Brain: Piloting an Art-Based Cognitive Health Intervention. *Activities Adaptation & Aging*, 45(1), 39-69.
- Cebula, M. (2022). Inequality in social capital: assessing the importance of structural factors and cultural consumption for social advantage. A case from Poland. *International Review of Sociology*, 32(3), 501-528.
- Cheng, L., Wang, M. L., Chen, Y. R., Niu, W. H., Hong, M. F., & Zhu, Y. H. (2022). Design My Music Instrument: A Project-Based Science, Technology, Engineering, Arts, and Mathematics Program on The Development of Creativity. *Frontiers in Psychology*, 12, 763948.
- Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates.
- Corbett, B. A., Key, A. P., Qualls, L., Fecteau, S., Newsom, C., Coke, C., & Yoder, P. (2016). Improvement in social competence using a randomized trial of a theatre intervention for children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 46(2), 658-672.
- Corbett, B. A., Swain, D. M., Coke, C., Simon, D., Newsom, C., Houchins-Juarez, N., Jensen, A., Wang, L., & Song, Y. (2014). Improvement in social deficits in autism spectrum disorders using a theatre-based, peer-mediated intervention. *Autism Research*, 7(1), 4-16.
- Crossick, G., & Kaszynska, P. (2016). *Understanding the value of arts and culture: The AHRC Cultural Value Project*. Arts and Humanities Research Council.

- Davies, C. R., Knuiman, M., Wright, P., & Rosenberg, M. (2014). The art of being healthy: a qualitative study to develop a thematic framework for understanding the relationship between health and the arts. *BMJ Open*, 4(4), e004790.
- Fancourt, D., & Steptoe, A. (2018). Cultural engagement predicts changes in cognitive function in older adults over a 10 year period: Findings from the English Longitudinal Study of Ageing. *Scientific Reports*, 8, 10226.
- Fancourt, D., Steptoe, A., & Cadar, D. (2018). Cultural engagement and cognitive reserve: Museum attendance and dementia incidence over a 10-year period. *British Journal of Psychiatry*, 213(5), 661–663.
- Fancourt, D., & Tymoszuk, U. (2019). Cultural engagement and incident depression in older adults: evidence from the English Longitudinal Study of Ageing. *British Journal of Psychiatry*, 214(4), 225–229.
- Gielen, P., Elkhuisen, S., van der Hoogen, Q., Lijster, T., & Otte, H. (2014). *De waarde van cultuur*. Onderzoekscentrum Arts in Society Rijksuniversiteit Groningen & Socius.
- Glow, H., Johanson, K., & Kershaw, A. (2014). 'More Yuppy Stuff Coming Soon': Gentrification, Cultural Policy, social inclusion and the Arts. *Continuum – Journal of Media & Cultural Studies*, 28(4), 495–508.
- Hui, A. N. N., He, M. W., & Ye, S. S. (2015). Arts education and creativity enhancement in young children in Hong Kong. *Educational Psychology*, 35(3), 315–327.
- Jæger, M. M., & Mollegaard, S. (2017). Cultural capital, teacher bias, and educational success: New evidence from monozygotic twins. *Social Science Research*, 65, 130–144.
- Kalafati, M., Flogaiti, E., & Daskolia, M. (2025). Enhancing preschoolers' creativity through art-based environmental education for sustainability. *Environmental Education Research*, 31(1), 46–73.
- Kuo, T. H., & Tien, H. K. (2022). Enhancing the effects of creativity training for business school students through art-based methods and blended learning. *Education + Training*, 64(5), 642–661.
- Masika, G. M., Yu, D. S., & Li, P. W. (2022). Visual art therapy as a treatment option for cognitive decline among older adults. A systematic review and meta-analysis. *Journal of Advanced Nursing*, 76(8), 1892–1910.
- Matarasso, F. (1997). *Use or Ornament? The Social Impact of Participation in the Arts*. Comedia Publishing.
- Mayfield, M. I. (2005). Children's museums: Purposes, practices and play?. *Early Child Development and Care*, 175(2), 179–192.
- Munk, C. S., Antonsen, Y., & Andreassen, S. E. (2024). Devised theatre methodology to promote creativity in school. *Educational Action Research*, 33(2), 330–347.
- Osborn, T. L., Ndeti, D. M., Sacco, P. L., Mutiso, V., & Sommer, D. (2023). An arts-literacy intervention for adolescent depression and anxiety symptoms: outcomes of a randomised controlled trial of PreTexts with Kenyan adolescents. *eClinicalMedicine*, 66, 102288.
- Otte, H. (2019). Bonding or bridging? On art participation and social cohesion in a rural region of the Netherlands. *Poetics*, 76, 101355.
- Poulos, R. G., Marwood, S., Harkin, D., Opher, S., Clift, S., Cole, A. M. D., Rhee, J., Beilharz, K., & Poulos, C. J. (2019). Arts on prescription for community-dwelling older people with a range of health and wellness needs. *Health & Social Care in the Community*, 27(2), 483–492.
- Rena, M., Fancourt, D., Bu, F. F., Paul, E., Sonke, J. K., & Bone, J. K. (2023). Receptive and participatory arts engagement and subsequent healthy aging. *Social Science & Medicine*, 334, 116198.
- Renton, A., Phillips, G., Daykin, N., Yu, G., Taylor, K., & Petticrew, M. (2012). Think of your art-eries: Arts participation, behavioural cardiovascular risk factors and mental well-being in deprived communities in London. *Public Health*, 126, 57–64.

- Rhodes, A. M., & Schechter, R. (2014). Fostering resilience among youth in inner city community arts centers. *Education and Urban Society*, 46(7), 826–848.
- Sakalauskas, L., Dulskis, V., Lauzikas, R., Miliauskas, A., & Plikynas, D. (2020). A probabilistic model of the impact of cultural participation on social capital. *Journal of Mathematical Sociology*, 45(2), 65–78.
- Salzano, A. T., Lindemann, E., & Tronsky, L. N. (2013). The effectiveness of a collaborative art-making task on reducing stress in hospice caregivers. *Arts in Psychotherapy*, 40(1), 45–52.
- Soubelet, A. (2011). Engaging in cultural activities compensates for educational differences in cognitive abilities. *Aging Neuropsychology and Cognition*, 18(5), 516–526.
- Strom, E. (2020). Revisiting the arts as a socially innovative urban development strategy. *European Planning Studies*, 28(3), 475–495.
- Tan, C. Y. (2020). What PISA and ASPIRES studies tell us about the nuanced influence of cultural capital on student learning: Construct complexity, student outcomes and contexts. *British Educational Research Journal*, 46(6), 1338–1356.
- Toyoshima, K., Fukui, H., & Kuda, K. (2011). Piano playing reduces stress more than other creative art activities. *International Journal of Music Education*, 29(3), 257–264.
- van der Vaart, G., van Hoven, B., & Huigen, P. P. (2019). ‘It is not only an artist village, it is much more than that’. The binding and dividing effects of the arts on a community. *Community Development Journal*, 54(3), 446–462.
- Wang, S. Y. (2012). From a living city to a World Heritage City: authorised heritage conservation and development and its impact on the local community. *International Development Planning Review*, 34(1), 1–17.
- Wilson, C., Secker, J., Kent, L., & Keay, J. (2017). Promoting mental wellbeing and social inclusion through art: Six month follow-up results from Open Arts Essex. *International Journal of Mental Health Promotion*, 19(5), 268–277.
- Young, R., Tischler, V., Hulbert, S., & Camic, P. M. (2015). The impact of viewing and making art on verbal fluency and memory in people with dementia in an art gallery setting. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 9(4), 368–375.
- Zheng, L. Q., Liu, R. X., & Zhang, X. (2021). Effects of an interest-driven creation approach on students' mobile learning performance and creativity in learning science in a science museum. *Journal of Computers in Education*, 8(2), 159–182.